

על צדק וחסד

מטרת הפעולה

החניכים יתנו מתוך רצון אמיתי ולא מתוך הכרח

מבנה הפעולה

1. צינורות בדרך - מרוץ שליחים
2. "של מי האדמה, האוויר והים? של מי העולם?"
3. מצדק לגמילות חסדים
4. סיכום

מהלך הפעולה

1. צינורות בדרך

משחקים משחק תחרותי שבו לחניך הראשון יש תלות בחניך האחרון על מנת לנצח - לדוגמא טלפון שבור בין שתי קבוצות, חידון בין שתי קבוצות בו לכל חניך יש שאלה וניתן לעבור לחניך הבא רק אם החניך שלפניו ענה נכון וכו'.
שואלים את החניכים:

- ◀ מה היה קורה עם החניך הראשון לא היה מצליח להעביר את המשימה לחניך הבא?
- ◀ האם החניך האחרון, זה שהגיע לקו הסיום, הוא זה שבזכותו ניצחו?

בפעולה הקודמת (דרוש שליח) הכרנו בכך שכולנו שליחים, ולכן עלינו להעביר את הכוחות שיש לנו ולהשתמש בהם לטובת אחרים. מהי החברה האידיאלית שמתנהלת מתוך גישה כזו של שליחות?

2. "של מי האדמה האוויר והים? של מי העולם?"

מביאים לפני החניכים את המקרים הבאים, ומבקשים מהם למיין אותם ל-2 קטגוריות דברים שחייבים לעשות, ודברים שהם מעשים טובים, אבל לא חייבים.

- ◀ לתת לעובד את שכרו בזמן.
- ◀ לתת מעשר כספים.
- ◀ לדאוג שכל הכספומטים יהיו נגישים לנכים.
- ◀ לתת מעשר כספים.
- ◀ למצוא את הבעלים של שרשרת שמצאתי - ולהחזיר לו.

שואלים את החניכים למה הם חילקו כפי שהם חילקו:

אם החניכים הגדירו את הכל כדברים שחייבים לעשות (כל הכבוד!) אז תקשה עליהם בשאלות (למה לעשות השבת אבידה? זה דורש ממני זמן ולפעמים גם כסף... למה צריך להנגיש את כל הכספומטים, לא מספיק אחד-שניים בעיר? זה עולה כסף סה"כ... למה לתת מעשר כספים? הרווחתי את הכסף ביושר?)

אם החניכים הגדירו חלק מהדברים כלא חובה - אמור להם שאת כולם התורה מצווה אותנו לעשות. בואו ננסה לחשוב מדוע? (מכאן אפשר להשתמש באותן קושיות כמו בסעיף הקודם).

נקרא יחד:

"משורשי המצווה, על צד הפשט, שרצה השם להודיע לעמו כי הכל שלו, ולבסוף - ישוב כל דבר לאשר חפץ הוא לתנה בתחילה. כי לו הארץ, כמו שכתוב 'כי לי כל הארץ'".
(ספר החינוך, סעיף ש"ל)

לפעמים יש לנו הרגשה שהרכוש שלנו שייך לנו, אך בתורה יש מצוות שבאות ומזכירות לנו שלא כך - למשל מצוות שמיטה ויובל.
הקב"ה נותן לנו כוחות (שעליהם דיברנו בפעולה הקודמת), רכוש, כסף וכו'. אך הוא לא שלנו, הוא של הקב"ה, והקב"ה גם אומר לנו מה לעשות איתו.
לפעמים אנחנו רק צינורות בדרך, לפעמים אנחנו כמו אותו חניך במרוץ שליחים שקיבל את החפץ ראשון, אך מתפקידו היה להעביר אותו הלאה. אם היה משאיר אותו אצלו - היה בעצם פוגע בכל הקבוצה (כולל עצמו). כך גם בדברים אחרים - הקב"ה נותן לאדם מסויים X כסף, אבל בעצם עשירית מהכסף הזה ניתן לו רק בכדי שיעביר אותו הלאה, ואם הוא ישמור את הכסף הזה - הוא מחזיק בדבר שהוא לא שלו, הוא פוגם בצדק החברתי.
כשאני עובר ברחוב ורואה עני, וכולי מתמלא רחמים עליו, ואני נותן לו כמה מטבעות, קיימתי מצוות צדקה. ממה נגזרת המילה צדקה? צדק... בכך שנתתי כסף לעני, לא עשיתי גמילות חסדים, לא עשיתי מעל ומעבר (גם אם לפעמים זה מאוד קשה לי), אלא עשיתי צדק!
לצערנו אנחנו חיים במציאות שבה עוד צריך לעבוד קשה כדי שיהיה פה צדק בסיסי. היהדות מציעה דרך שאינה פותרת את הבעיות הקימות, אלא מונעת אותן מלכתחילה, היא פורסת בפנינו גישה חברתית שאם נחיה אותה, לא נצטרך להתמודד עם רמה כזו של מצוקה וצורך קיומי.

3. מצדק לגמילות חסדים

על החניכים לסדר כרטיסיות ובהן שמונה מעלות הצדקה שמציין הרמב"ם לפי מה שנראה להם, מהצורה העדיפה ביותר, לצורה העדיפה פחות (נספח 1):

- נתינת מתנה או הלוואה, או לעשות שותפות עם עני כך שלא יצטרך יותר לבריות.
- נתינת צדקה מבלי שאתה יודע למי אתה נותן, ומבלי שהעני ידע ממי הוא מקבל (למשל קופת צדקה...)
- נתינת צדקה כך שהנותן יודע מי העני, אך העני לא יודע ממי קיבל.
- נתינת צדקה כך שהעני יודע ממי לקח, אך הנותן לא יודע מי העני.
- לתת צדקה עוד לפני שהעני מבקש.
- לתת צדקה למי שביקש.
- לתת צדקה, פחות מכמה שצריך בסבר פנים יפות.
- לתת צדקה בעצב.

דיון:

- מדוע בעצם זהו הסדר?
- מדוע המעלה הכי גבוהה היא הגבוהה ביותר זה מובן, אך מדוע זהו הסדר במעלות הנמוכות יותר?

- מה ההבדל בין לתת בעצב, לבין לתת בסבר פנים יפות - העני מקבל אותו דבר?
- מדוע לתת מבלי שהעני ידע ממי לקח, גבוה יותר מזה שהנותן לא ידע למי נתן?
- לשונו של הרמב"ם היא "שמונה מעלות יש בצדקה - זו למעלה מזו" - על מי מדובר שנמצא במעלה גבוהה יותר בכל אחת מן הדרגות?

כל הדרכים הנ"ל הן דרכים לעשיית צדק כל אחד על פי כוחו ועל פי יכולתו. ככל שאנחנו עולים במעלות, כך האדם הנותן יותר מתחשב בצד השני, יותר רגיש למצוקתו של הזולת, ופחות דואג לכבוד של עצמו (אפשר לשאול מה ההבדל בין מי שתורם הרבה כסף לבית חולים להנצחת יקריו, לבין מי שתורם אותו סכום לבית החולים ומבקש שיכתבו 'בזכות הנדבן...'; לבין מי שמבקש להשאר בעילום שם).

נראה לנו בדרך-כלל שהתורה ציוותה אותנו את כל הציוויים המדברים על איך החברה אמורה להראות, וכל מצוות בין אדם לחברו, כדי לדאוג לחלשים - אך האם כך הדבר באמת? מניחים לפני החניכים את הפסוק (דברים טז, ז):

"כי לא יחדל עני ואביון מקרב הארץ"

ושואלים אותם אם הקב"ה כל כך דואג לעניים, למה הוא מבטיח שתמיד יהיו כאלה? מה אנחנו יכולים ללמוד מהבטחה הזו הקב"ה על מצוות צדקה? למי היא מיועדת?

4. סיכום

נביא את דברי ספר החינוך (סימן סו) על מצוות הלואה לעני:

"שורש המצווה, שרצה האל להיות ברואיו מלומדים ומורגלים במידת החסד והרחמים כי היא מדה משובחת ומתוך הכשר גופן במידות הטובות יהיו ראויים לקבלת הטובה, כמו שאמרנו שחלות הטוב והברכה לעולם על הטוב לא בהופכו, ובהיטיב השם יתברך לטובים ישלם חפצו שחפץ להיטיב לעולם".

הקב"ה הוא טוב, ולכן רוצה להיטיב - וזו הסיבה שברא את העולם. אנחנו מצווים לדבוק במידותיו - וממילא גם כן צריכים לשאוף להיטיב - לצאת מעצמנו ולהתרחב קצת. כיצד נעשה זאת? התורה מלאה בציוויים הקשורים לנתינה לאחר, אך אמרנו שהדברים האלה הם בבחינת צדק, שזוהי חובתי הבסיסית, ולא בדיוק יציאה מגדרי (אם כי גם דברים אלו דורשים עבודה פנימית). אם כן - כיצד נגיע למדרגות גבוהות יותר? כיצד באמת נהפוך לאנשים נותנים באמת, כפי שאנחנו אמורים להיות?

יותר מכך - אנחנו יודעים כי "לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דינהם על דין תורה, ולא עשו לפנים משורת הדין" (בבא-מציעא, ל ב). אותם יהודים כן עשו את כל מה שצריך מבחינת צדק, אך הם עצרו בכך - ועל זה חרבה ירושלים - למה?! כי הם פיספסו את המטרה. אם הם עצרו אך ורק במה שחייבים, כנראה שהם לא הפנימו את מה שאותם מצוות היו צריכות ללמד אותם.

בשביל לדבוק באמת במידותיו של הקב"ה, לא מספיק רק לעשות צדק - צריך גם לעשות חסד - גמילות חסדים היא כל מה שמעבר למה שאנחנו מצווים (להוסיף פתק 'שנה טובה' לסל מוצרים

לעניים, לבוא לזקן ולשוחר עימו, ולא רק לדאוג שיהיה מי שיקח אותו לקופ"ח, לעצור ולדבר עם הקבצן ברחוב, ולא רק לתת לו שקל...), גמילות חסדים היא לתת לא כי יש מי שצריך לקבל, אלא כי אני צריך לתת (!), וכידוע גמילות חסדים היא אחד הדברים שאין להם שיעור...

"ביאור דבר זה, ההפרש שיש בין גמילות חסדים ובין צדקה, כי גמילות חסדים היא מצד הנותן שהוא עושה טוב בין שמבקש המקבל ובין שאין מבקש, אבל הצדקה הפך מזה. כי מפני שהמקבל צריך לכך, נותן לו את דמי דוחקו, ודבר זה מצד המקבל, ואך שאינו מבקש הרי כאילו מבקש שידוע דוחקו וצריך לקבל"

(מהר"ל, נתיבות עולם, נתיב גמילות-חסדים)

החברה היהודית האידיאלית היא חברה של נתינה המבוססת על כך שאני נותן כי אני רוצה ואני צריך לתת, ולא בגלל שהאחר הוא מסכן וצריך. היהדות מכוונת אותנו להיות חברה שהאדם לא מחכה שהקושי והעוני יגיעו לפתחו ואז הוא יסכים לתת, אלא להיות אנשים שיוצאים החוצה ומחפשים איפה הם יכולים לתת. איפה הם יכולים להוסיף טוב, איפה הם יכולים להיות שליחים טובים ולהעביר הלאה את הכוחות שיש בהם.

הנתינה מרחיבה את ה"אני" של האדם. חברה שבנויה מאנשים שרוצים לתת, שמחפשים לכלול ב"אני" שלהם עוד ועוד מהעולם, שלא מחכים שה"נזקק" יוכיח שהוא ראוי, אלא עסוקים בלתת כי יש להם מה לתת - זו חברה של חסד! זו חברה ראויה! זו חברה שאין בה נזקקות ואין בה אומללות! זו חברה שראויה להיות אור לגויים ...

<p>לתת צדקה, פחות מכמה שצריך בסבר פנים יפות.</p> 	<p>לתת צדקה בעצב.</p> 	
<p>לתת צדקה כך שהעני יודע ממי לקח, אך הנותן לא יודע מי העני.</p> 	<p>לתת צדקה עוד לפני שהעני מבקש.</p> 	<p>לתת צדקה למי שביקש.</p> 
<p>נתינת מתנה או הלוואה, או לעשות שותפות עם עני כך שלא יצטרך יותר לבריות</p> 	<p>נתינת צדקה מבלי שאתה יודע למי אתה נותן, ומבלי שהעני ידע ממי הוא מקבל</p> 	<p>נתינת צדקה כך שהנותן יודע מי העני, אך העני לא יודע ממי קיבל.</p> 